

Prof. zw. dr hab. inż. arch. Elżbieta Trocka- Leszczyńska
Politechnika Wroclawska,
Wydział Architektury

RECENZJA

pracy doktorskiej pt.: „Wybrane aspekty odrębności krajobrazu na przykładzie doliny Małej Panwi”, opracowanej przez mgr inż. arch. Annę Żebracką-Prus, na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej, pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Krzysztofa Gasidły, profesora Politechniki Śląskiej.

Podstawa opracowania recenzji:

- zlecenie (na podstawie uchwały Rady Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej),
- praca doktorska.

Opis formalny pracy doktorskiej

Przedłożona do recenzji praca doktorska — opracowana przez Panią mgr inż. arch. Annę Żebracką-Prus – została zawarta w trzech częściach, z których pierwsza – stanowi zasadniczą część dysertacji, a dwie pozostałe – załączniki.

Dysertację (cz. I) uzupełnia 281 ilustracji, o numeracji przypisanej do poszczególnych rozdziałów i 10 tabel. Informacje dodatkowe zawarto w nienumerowanych przypisach. *Bibliografia* liczący 212 pozycji publikowanych i 20 źródeł internetowych. Część zasadniczą uzupełnia *Spis rycin i tabel*.

Załącznik I, zatytułowany *Typologia układów przestrzennych osadnictwa*, zawiera 101 stron i stanowi zbiór map oraz zdjęć szczegółowo ilustrujących omawiane w dysertacji miejscowości, o ilustracjach przypisanych do części III zasadniczego tomu zawierającego dysertację.

Załącznik II, to *Typologia budynków mieszkalnych doliny Małej Panwi* i *Typologia budynków mieszkalnych i układów przestrzennych osadnictwa najbliższego*

otoczenia doliny Małej Panwi i innych dolin rzecznych, przedstawiona na 110 stronach, w 3-ch rozdziałach, zakończonych odrębnym spisem tabel, map i fotografii, o numeracji przypisanej do rozdziałów załącznika.

Temat, zakres badań i ich aktualność

Autorka dysertacji wybrała oryginalny i aktualny temat badań, ważny w zachowaniu tożsamości architektury i charakteru miejsca. Zajęła się obszarami, na terenie których powstaje chaotyczna zabudowa, nieregulowana szczegółowymi zapisami planów, a też widoczne są skutki niefachowych remontów i modernizacji, które bez podstawowej wiedzy o tradycjach budowlanych prowadzą do zanikania wartościowych cech miejscowej architektury, powodując niszczenie harmonijnego krajobrazu wiejskiego pozostającego w spójności z otaczającą przyrodą.

We wstępie do pracy Doktorantka przedstawiła przedmiot i zakres pracy, omówiła stan badań, przedstawiła stosowaną terminologię, cele badawcze, tezę pracy, a następnie zarysowała metody badań i układ dysertacji. Jednym z wartościowych celów recenzowanej dysertacji jest zbadanie charakteru i wartości architektonicznych miejscowej zabudowy, wskazanie odrębności tych cech od architektury występującej na taczających terenach. Określenie cech tej architektury może być pomocne w opracowywaniu planów zagospodarowania i ochrony ładu przestrzennego badanego obszaru. Ważne jest też zwrócenie uwagi mieszkańców na oryginalną, miejscową zabudowę i specyfikę występujących na badanym obszarze układów przestrzennych miejscowości.

Do badań szczegółowych Doktorantka wybrała obszar doliny Małej Panwi, biegnącej przez tereny województwa śląskiego i opolskiego, wyznaczony granicami administracyjnymi gmin, przez które przepływa Mała Panew. Wybór tej metody jest słuszny, umożliwiającą doktorantce zebranie materiałów statystycznych, jak też praktyczne wykorzystanie wyników badań przez gminy do poznania charakteru występującej tam zabudowy i spożytkowania wyników badań w konstruowaniu dokumentów planistycznych.

Doktorantka szczegółowo omawia stan badań, prowadząc swoje analizy w kierunku zarówno opracowań planistycznych, jak też dotyczących ochrony krajobrazu i architektury regionalnej. Interesujące jest wyodrębnienie opracowań i tematyki

badawczej dotyczącej krajobrazów dolin rzecznych, prowadzących do stworzenia *Kart Kulturowych Rzek*, zawierających całościowe zbiory informacji – pozwalające na określenie funkcji rzeki i jej udziału, np. w rozwoju turystyki, czy rekreacji. Autorka zwraca też uwagę na badania już wykonane w zakresie wartościowania krajobrazu kulturowego wsi występujących na badanym obszarze. W zakończeniu stanu badań Autorka podkreśla, że nie powstało jeszcze kompleksowe opracowanie omawiające wartości kulturowe doliny Małej Panwi, stąd uznać należy, że wybrany temat jest nowatorski i może być przydatny praktycznie.

Wydaje się, że niepotrzebnie została wyodrębniona *Terminologia* (s. 21, 22), która w wrywkowy sposób przedstawia terminy stosowane w dysertacji. Definicje tych terminów są dość przypadkowe, bowiem aby utworzyć taki słownik trzeba przeanalizować definicje różnych autorów, co jest zagadnieniem odrębnym i dość skomplikowanym, stąd prostsze byłoby umieszczenie wyjaśnień poszczególnych terminów w przypisach i odwoływanie się do oryginalnych źródeł.

Doktorantka prawidłowo wskazuje tezę pracy: *Obszar doliny Małej Panwi jest obszarem o odrębnych cechach urbanistycznych i architektonicznych*, jak też określa główny problem naukowy, którym jest *wykazanie odrębności krajobrazowej doliny Małej Panwi w zakresie układów przestrzennych i architektury* (s.26). Następnie określa pośrednie cele pracy naukowej, w wyniku których ma powstać baza danych poszczególnych miejscowości.

Zasadniczy wywód dysertacji prawidłowo i logicznie podzielono na 5 części, zawierających szczegółowe analizy:

- doliny Małej Panwi i uwarunkowań przyrodniczych (przyrody, flory, fauny), prowadzących do syntezy w postaci wniosków *wykorzystania gospodarczego walorów przyrodniczych*,

- uwarunkowań kulturowych, związanych z rozwojem kuźnictwa, hutnictwa, przemysłu wydobywczego, wpływających na kształtowanie, m.in. zasobów mieszkaniowych i różnych typów osadnictwa,

- rozwoju osadnictwa, tj. powstawania układów wsi i występującej w ich obrębie zabudowy, wynikającej z uwarunkowań m.in. prawnych, administracyjnych i kulturowych.

Drugą część badań kończy analiza dziedzictwa kulturowego, występującego na tym terenie, w którym Autorka podkreśla dużą wartość – w zachowaniu tożsamości doliny Małej Panwi: układów wsi – głównie średniowiecznych, zabudowy wiejskiej, jak też innych obiektów i założeń, m.in.: sakralnych, pałacowych i folwarcznych, przemysłowych, inżynierskich oraz najstarszych relikwów archeologicznych.

W trzeciej części (trzecim rozdziale) następuje precyzyjna analiza cech osadniczych 32 miejscowości – występujących na badanym obszarze, dla których Doktorantka konsekwentnie gromadzi dane, tj.: dawne i współczesne mapy i zdjęcia, które obrazują zachodzące w ich obrębie transformacje przestrzenne. W efekcie Doktorantka skonstruowała przejrzystą typologię układów osadniczych, a w podsumowaniu tej części badań wyróżniła cechy, które powinny zostać objęte ochroną, zwłaszcza pozostające w konflikcie przestrzennym z nowo powstającą, chaotyczną zabudową.

Kolejnym etapem badań, części trzeciej, jest analiza miejscowej zabudowy, którą Doktorantka klasyfikuje wg funkcji, rozwiązania dachów, usytuowania budynków w stosunku do drogi. W efekcie tworzy piktogramy, które posłużą do wskazania szczegółowych cech zabudowy badanych miejscowości i w efekcie do skonstruowania szczegółowej typologii budynków mieszkalnych, którą Doktorantka słusznie wydzieliła z zasadniczego tekstu, w postaci *Załącznika II*.

Po przeprowadzeniu tych pracowitych i szczegółowych badań Doktorantka w podsumowaniu tego rozdziału stwierdza, że badany obszar ma stosunkowo jednorodne cechy architektoniczne i osadnicze, w związku z czym można uznać, że przyjęta teza została udowodniona a badany obszar ma regionalne cechy osadnicze i architektoniczne. Mimo tej regionalnej jednorodności Autorka zauważa lokalne odmienności cech, które wynikają z odmiennych uwarunkowań historycznych, administracyjnych i prawnych. Bardzo dobrze cechy te pokazują załączone ilustracje – z fotografiami regionalnych budynków mieszkalnych.

Doskonałym podsumowaniem opracowania jest część IV (rozdział IV), w którym Doktorantka konsekwentnie wprowadza dokonane badania szczegółowe, w postaci piktogramów, na mapy badanego obszaru, tworząc przejrzysty obraz cech zabudowy występującej w najbliższym otoczeniu rzeki. W celu podkreślenia odrębności

architektonicznej doliny Małej Panwi, Autorka bada również cechy regionalne innych dorzeczy: m.in.: rzeki Kamiennej, Liswarty, Llobregat.

Istotne przy podsumowaniu szczegółowych badań są także wnioski – dotyczące zachowania *jednorodności krajobrazu w polityce przestrzennej gmin* – w których doktorantka zwraca uwagę na konieczność zachowania ładu przestrzennego w istniejących miejscowościach, poprzez kontrolę nowo wznoszonych i remontowanych obiektów. Wydaje się, że ważną rolę w dążeniu do zachowania harmonii krajobrazu wsi może być stałe podnoszenie świadomości mieszkańców w zakresie wiedzy o architekturze regionalnej doliny Małej Panwi, jak też o pojęciu tożsamości kulturowej. Jednak zasadniczą rolę w ochronie ładu przestrzennego, jak zauważa Doktorantka, mają miejscowe samorządy, które powinny być wyposażone w precyzyjne narzędzia, w postaci szczegółowych standardów i zasad kształtowania nowej zabudowy na obszarach wiejskich o szczególnych wartościach kulturowych, czemu może służyć niniejsza dysertacja.

Istnieje też forma ochrony wartościowych terenów w formie parków krajobrazowych, w obrębie których opieką objęte są zarówno: wartości przyrodnicze, układy osadnicze, istniejąca zabudowa, jak też obiekty remontowane i nowo powstające. Może Autorka powinna we wnioskach zasugerować taką formułę ochrony doliny Małej Panwi.

Praca ma przejrzysty układ, właściwie dobrany do realizowanego zagadnienia badawczego. Dociekliwość rozważań i doskonałe ich zilustrowanie oryginalnymi materiałami źródłowymi, jak też własnymi fotografiami Autorki, świadczy o dobrym warsztacie naukowym i dużej pracowitości Doktorantki. Bardzo wysoko należy też ocenić obydwie załączniki, stanowiące znakomite uzupełnienie opisowej części dysertacji. Załączniki te, poprawnie opracowane pod względem metodologicznym, stanowią istotny dla praktyki projektowej, materiał źródłowy, a uporządkowane – wg założonych celów badawczych – służą do zilustrowania zjawisk zachodzących na terenie badań, jak i do udowodnienia postawionej we wstępie tezy.

Dysertacja jest wyczerpującym kompendium wiedzy na temat osadnictwa i architektury doliny Małej Panwi. Przeprowadzone przez Autorkę badania, mogą mieć też zastosowanie praktyczne, gdyż zebrany, uporządkowany i sklasyfikowany materiał, przypisany do poszczególnych miejscowości może służyć pomocą w konstruowaniu

planów zagospodarowania przestrzennego. Materiał ten może być też przydatny przy określaniu charakteru nowej zabudowy wprowadzanej w przyrodniczy i historyczny kontekst, jak też zasad modernizacji istniejących obiektów, w celu zapobiegania niefrasobliwym remontom, polegającym najczęściej na usuwaniu regionalnych cech, zastępowanych pseudo-nowoczesnym detalem (nowe okna, nowe kolorowe pokrycia dachów, drastyczna kolorystyka ścian itp.). Stąd opracowanie to jest bardzo wartościowe wobec koniecznej potrzeby ochrony krajobrazów kulturowych Śląska.

3. Metody badań i warsztat pracy naukowej

Doktorantka posługuje się poprawnym, zrozumiałym językiem naukowym, dzięki czemu pracę czyta się z łatwością i z dużym zainteresowaniem. Załączam też kilka uwag krytycznych. Zdaniem recenzenta niefortunne użyte są sformułowania, w których Autorka pisze np. o *wszelkich regionalizmach...* (s. 23), czy *badaniach regionalizmów* (s. 24). Należałoby raczej pisać o badaniu cech regionalnych, czy o określeniu architektury regionalnej, niż stosować skrót „regionalizmy”. Nieliczne potknięcia językowe, czy pomyłki komputerowe, przy ewentualnej publikacji trzeba usunąć.

Przy powoływaniu się na źródła internetowe – zabrakło dat dostępu, a przy cytowaniu nie wszędzie zaznaczono strony, z których zaczerpnięto tekst lub ilustracje (np. ryc. II.2.1.1 - II.2.1.7; ryc.II.2.1.25 - II.2.2.1).

W dysertacji niewłaściwie numerowano przypisy oznaczając je gwiazdką lub przypadkową numeracją. Niewystarczające jest np. podanie źródła (oznaczonego gwiazdką w tytule), na podstawie którego opracowano niektóre rozdziały (np. 1.1 – 2.3). Tak obszerne treści zawarte w nich wymagają, z pewnością, znacznej wiedzy zaczerpniętej z licznych źródeł, które należałoby podać – inaczej można sądzić, że rozdziały te stanowią streszczenia wymienionych prac.

4. Ocena końcowa

Przedstawiona dysertacja charakteryzuje się czytelnym i logicznym układem rozdziałów. Zasadniczy ciężar badań, który należy ocenić bardzo wysoko, położony został na zebranie trudno dostępnych planów, materiałów inwentaryzacyjnych oraz fotograficznych, następnie na ich logicznym pogrupowaniu i usystematyzowaniu, poddaniu analizie i przedstawieniu w formie syntetycznych, czytelnym typologii układów

osadniczych i rozwiązań architektonicznych, jak też zbiorczych map stanowiących podstawę do stwierdzenia o zrealizowaniu zadań badawczych i o udowodnieniu tezy.

W podsumowaniu stwierdzam, że ocena przedstawionej do recenzji dysertacji jest bardzo wysoka, również ze względu na jej aktualny i ważny dla nauki oraz praktyki temat. Upowszechnienie pracy przyczynić się może, w znaczący sposób, do zachowania tożsamości i ładu przestrzennego obszaru doliny Małej Panwi.

Po szczegółowej analizie recenzowanej dysertacji stwierdzam, że praca doktorska, pt. *Wybrane aspekty odrębności krajobrazu na przykładzie doliny Małej Panwi*, napisana przez mgr inż. arch. Annę Żebracką-Prus, na Wydziale Architektury Politechniki Śląskiej, pod kierunkiem dr hab. inż. arch. Krzysztofa Gasidły, prof. PŚl, odpowiada kryteriom i warunkom określonym w *Ustawie o tytule i stopniach naukowych*, stanowiąc znaczący i oryginalny wkład w stan badań nad architekturą regionalną.

Wobec powyższych uwag stawiam wniosek o dopuszczenie recenzowanej dysertacji do publicznej obrony przed Radą Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej.

